

9. Потапенко Я. О. «Символічні значення постаті Тараса Шевченка в сучасній Україні» / Я.О. Потапенко // Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції на тему: «Українознавство як феномен історичного розвитку та державотворення України» присвяченій 80-й річниці утворення Київської області / [Упор. В. Литвин, Л. Мозгова, Л. Пасенко, Т. Черноиван; За ред. Л.Мозгової]. – Бориспіль: ПП «Швець», 2012. – 448 с.
10. Тарапон О., Бобровнік Ю. Історик, інтелектуал, патріот / О. Тарапон, Ю. Бобровнік // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – Вип. 36. – С.187-192.
11. Фігурний Ю. Державотворча, націєтворча та етнокультурна діяльність патріота-націоналіста Ярослава Потапенка (1975-2016) / Ю. Фігурний // Українознавство. Науковий часопис. – 2016. – №2(59) – С.124-136.

Одержано 5.09.2016

Ганна Токмань
(*Переяслав-Хмельницький*)

ЯРОСЛАВ ПОТАПЕНКО – ЖИВИЙ ПРАПОР РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРЕЯСЛАВА, НАУКОВЕЦЬ, ПЕДАГОГ, ОСОБИСТІТЬ

Ярослав Олександрович Потапенко – одна з найзагадковіших, найінтелектуальніших і екзистенційно найбагатших особистостей, яких зустрічала у своєму житті. Ми зовсім мало спілкувалися – просто читали книжки одне одного, підтримували, знали, що стоятимемо поруч у порогові моменти української історії, бо Україна – понад усе.

Була в ньому загадка: як можуть поєднатися в одному «Я» зворушлива ніжність до рідних, рішуче прийняття збройної боротьби за справедливість, релігійність, науковий інтелектуалізм, тонке відчуття краси й цінності мистецтва, громадянська пасіонарність, плекання тілесності, гуманність – не абстрактна, а конкретна, до маленької людини? Це далеко не всі грані неординарної особистості, незабутньої, унікальної.

Доктор історичних наук Ярослав Потапенко – автор оригінальних, новаторських наукових праць, написаних на міждисциплінарній основі. Переді мною лежить подарована ним 2012 року монографія «Дослідження соматичного буття людини в соціогуманітарних студіях кінця XIX – початку XXI ст.: становлення і розвиток наукових напрямів та концепцій» (вона відбиває зміст його докторської дисертації). Ця книга цікава не тільки історику, а й будь-якому науковцеві – гуманітарію, біологові, кібернетику, адже містить систематизовані й творчо осмислені теорії про місце та роль людського тіла в бутті як індивідуума, так і людства в цілому, як у реальному світі, де існують різноманітні форми життя, так і у віртуальному світі інформаційного віку.

У науці Ярославу Олександровичу було притаманне, по-перше, повне, точне, системне, толерантне узагальнення думки дослідників-попередників – різних часів і народів, а по-друге, ненав'язливе, скромне, проте впевнене й аргументоване проголошення власної позиції. Остання цікавила мене найбільше, адже привідкривала цінності й світогляд автора, молодого, сміливого відкривача нових островів знання. Ярослав Потапенко був спортсменом найвищого класу, тобто дбав про розвиток власних фізичних можливостей і здібностей, тому інтерес викликало його філософське ставлення до тілесності як природної характеристики людини. Він розглядав тілесність у єдності свідомості, природно-біологічного та культурно-історичного вимірів; уважно простежив за «поворотами» в її вивченні впродовж XX століття – онтологічним, антропологічним, лінгвістичним, матеріальним, мікроісторичним, візуальним, відтак передав читачеві розуміння багатогранності й важливості цього феномену. Відкинувши декартівське приниження тіла, яке нібито протистоїть високому розуму, Ярослав Олександрович відчутно солідаризувався з думками, народженими в пізньомодерну добу, він пише: «Класичною для гуманітарної думки пізньомодерної доби можна вважати рецепцію тіла людини в якості фундаментальної підстави мислення, найбільш універсальної і природної метафори, невичерпного джерела алегорій порядку і невпорядкованості, семіотичної основи для побудови найрізноманітніших суспільно значущих класифікацій, ієрархій та структур». Широкому читачькому колу ці ідеї, можливо, здадуться надто теоретизованими, але наш науковець поєднав

їх у своєму роздумі із загрозами, «що їх несуть людській тілесності (а отже, й цивілізації в цілому) забруднення екології, генна інженерія та біотехнології, перспективи т. зв. «постлюдськості», «віртуалізація» в умовах інформаційного мережевого суспільства реального простору міжособистісної комунікації». Він умів далеко прозирати – не тільки в сенсі передбачень майбутнього (що було йому властиво), а й у сенсі контекстних полів – цілого існування людини, Землі як планети людей та інших живих істот, історії людської цивілізації і культури, безмежжя Всесвіту.

Культура мала для пана Ярослава особливе значення, він був культуролог від Бога, розумів її глибинно, відчував усіма фібрами душі. У проблемі тілесності акцентував не тільки її зв'язок з мисленням та соціальну детермінованість, а й «естетичне освоєння тілесності – виявлення канонів прекрасного через дослідження досконалих пропорцій людського тіла («золотого перетину»)). Пригадую, як мене вразив філософічністю й естетизмом його виступ на презентації моєї монографії «Жар думок: лірика Євгена Плужника як художньо-філософський феномен», не чекала від історика такого фахового проникнення у літературознавчий текст, пишалася його високою оцінкою.

З діячів культури Ярославові Олександровичу особливо близьким був Тарас Шевченко; він розповідав мені, як непросто прийшов до розуміння кривавих сторінок «Кобзаря», як екзистенційно прийняв Шевченкові цінності і способи їх захисту. До 200-річчя від дня народження поета я уклала збірник наукових праць «Переяславські шевченкознавчі студії» (2014), який вирішила відкрити статтею, яку Ярослав і Ганна Потапенки написали у співавторстві, «Тарас Шевченко як символ українського соціокультурного простору». Текст вирізнявся аксіологічною глибиною і поглядом на Шевченка ніби з височини пташиного лету, коли поета видно у широчині історичних доріг нації і множинності індивідуального життєвого вибору кожного з мертвих, живих і ненароджених українців. Автори, син-історик і мати-літературознавець, витлумачили постать Шевченка як основоположний символ України, окреслили різноманітні смисли цього ключового для розвитку нації образу, довели його відкритість для подальших інтерпретацій, розкодувань, переосмислень. Утверджено думку, надзвичайно актуальну в нашому сьогоденні: «Саме Шевченко для багатьох сучасників і наступників символізував силу національної гідності, уособлював подвижницьке подолання глибокого національного приниження, вихід із «зачарованого кола» малоросійсько-«южнорусского» сервілізму та пристосуванства». Ніяк не вийде частина земляків з цього зачарованого кола, Ярослав Олександрович – один з тих, хто бачив його загрозу, не потрапляв у нього сам і не давав потрапити своїм студентам.

Він, професор Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, був прекрасним викладачем – новітньої формації, мобільним, незашореним, неакадемічним. Діалог, щирість у взаєминах зі студентами, повага до особистої думки молодої людини, демократизм у всьому – від манери одягатися до стилю спілкування, – таким, певно, запам'ятався молодий доктор-історик університетському юному товариству. А ще – активною громадянською позицією, відкритістю до реальності, яка шумує за вікном аудиторії. Він не був страусом, який ховає голову в пісок, не намагався на занятті не помічати суспільних недуг, ран, катаклізмів. Навпаки, пропонував студентам проаналізувати явища дійсності, поділитися своїм баченням проблеми, запропонувати рішення. Він не боявся відповідальності, коли вирушав разом зі студентами на Майдан, бо знав, що значно більша відповідальність – сформулювати байду, пасивне покоління, ховаючи його за стінами університету, ніби у башті. Головне для Потапенка-педагога – не погасити промінчик віри у свої сили і в Україну, показати, що вибір ти маєш зробити сам. Студенти на похороні, на вечорах пам'яті, з табличками «Вулиця Ярослава Потапенка» в руках, їхні слова й очі зворушують до сліз і переконують: усе не дарма.

Ярослав Потапенко – живий прапор революційного Переяслава, таким став вогняної зими 2014-го, таким і залишиться в пам'яті нашого княжого міста. Пам'ятаю його 1 грудня біля Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка, він приїхав до столиці ще вчора, відразу як дізнався про побиття студентів на Євромайдані, а нині ми мільйонним маршем підемо протестувати і вимагати: «Зека геть!» Тоді йшлося лише про мирні акції, Ярослав Олександрович, як завжди, бачив далі, він переконано казав: слід захопити Адміністрацію Президента, для цього треба три тисячі сміливців. Ввечері того дня він прийняв бойове хрещення, проте АП не взяли, професор-переяславець тільки завдяки спортивному гарту уник полону й поранень. Народ пройде довгий шлях сподівань, очікувань і втрат, щоб урешті дійти такого самого висновку –

21-го лютого Володя Парасюк вийде на сцену Майдану і скаже: ніяких домовленостей з Януковичем, геть, зараз же!

На переяславських вічах троє університетських професорів, Микола Павлович Корпанюк, Ярослав Олександрович Потапенко і авторка цих рядків, підходили по черзі до мікрофона, називали себе і закликали містян до участі в Революції гідності. Перед вів Ярослав, наймолодший. Бачу його як зараз: светр, куртка, коротка стрижка, високий, худорлявий. Палкий погляд, прості чесні слова – і люди тягнуться до нього, вірять, бо знають: такий не зрадить і не відступиться. Фізична сила у нього поєднувалася з внутрішньою, стрижнем була готовність боротися за Україну, її правдиве й демократичне майбутнє. Знав, без політики не обійтися. Розповідав, як у Києві виступав перед студентами на їхньому Євромайдані (ще до побиття 30 листопада), а вони не відповідали на гасло «Слава нації!», хотіли аби їхній протест був поза політикою. Життя навчить того, що навіть якщо ти не будеш займатися політикою, вона все одно займеться тобою. Ярослав Олександрович з його політологічною гострою думкою, яка базувалася на інформації та аналітиці, розумів напрями процесів у суспільстві і був переконаний, що народ на них може і має впливати.

І народ впливав, передовсім завдяки таким сміливцям, як молодий переяславський професор. Був учасником захисту Майдану в ніч штурму 11 грудня, стояв у першій лаві, розповідав, як беркутівці били їх ногами, щоб телекамери не зафіксували насилля над мирними протестувальниками.

18 лютого був поранений і побитий, цей день мирного маршу перетворився на трагедію: люди загинули, були скалічені, зникли. Я 18-го приїхала до Києва вже після побиття у Маріїнському парку і Будинку офіцерів, брала участь у зведенні барикад; побачивши переяславців, запитувала, де Ярослав – ніхто не знав, хлопці, Іван Капась, Олег Кожуховський, Віталій Коцур, схилилися до думки, що його ув'язнили, про гірше намагалися не думати. Вистоявши поруч з Оленою Гичко, Миколою Товкайлом, Віктором Чубанем цю вогняну ніч штурму, лише вранці телефоном дізналася про те, що Ярослав поранений, але слава Богу живий і на волі. Пізніше він мені розповів, як усе трапилося, і я подала його оповідь, майже дослівно, у книжці спогадів «Майдан: сторінка живої історії» (2015).

Боєць 37 сотні Самооборони Потапенко був провідником переяславських майданівців, заслужив на це завдяки розуму, дієвості, невтомності, хоробрості, організаторським здібностям. А ще мав те, що називають харизмою – у її громадянській версії. Картина з минулого постає перед очима: віче на переяславській площі, 22 лютого 2014-го, оплакуємо Небесну сотню, думаємо про майбутнє України. Ярослав після поранення, нога прострелена, сидить на стільчику, тоді підводиться і, накульгуючи, йде до мікрофона, бо його слова ждуть усі. Він говорить про Божу поміч, яку відчував у найважчі моменти протистояння в Києві, про Путіна, який після втечі «межигірського хряка» становить найбільшу загрозу для України, бо хоче забрати Крим і відколоти від держави Східну Україну; попереджає про можливі безлади в місті, закликає до єдності й організованого продовження боротьби, повідомляє про спільні (майданівців і міліції) патрулювання вулицями в Переяславі. А ще – дякує. Це йому слід у ноги поклонитися за мужність і відчайдушну хоробрість, а він тримає руку на серці і вклоняється людям, усім, хто виходив на Майдани, київський і переяславський, підтримував, стояв – значить теж боровся. Оці віра в Бога і вдячність простим людям були характерними рисами саме Ярославових виступів. Такий він, наш майданівський лідер – молодий, сорока немає, а вже сивий; по життю цілком успішний – хата, родина, стрімка наукова кар'єра, а все кидає і їде на Майдан: не просто стояти – битися, з палицею, без шолома, бо має охороняти повсталий народ від озброєного «Беркута» і здобувати Перемогу. У нього було складне батьківство, матеріальні труднощі, піклування про хворих рідних людей – душа боліла, проте волю до переможної боротьби за суверенну демократичну Україну мав незламну.

Пригадую останню зустріч: сперечалися в Будинку райдержадміністрації з приводу потреби/непотреби відновлення діяльності Громадського об'єднання «Майдан Переяславщини», – вразили виснаженість Ярослава Олександровича і його лихі передчуття. Тож продовжила спілкування вдома електронною поштою, радила відпочити, бо «прапори і символи теж люди і втомлюються», спонукала йти на вибори до Верховної Ради. Була і є переконаною, що саме такі, як Ярослав, мають стати новою українською політичною елітою – розумні, освічені, патріотичні, сміливі, чесні. Слова з його відповіді (вона збереглась у кіберпросторі) запали в пам'ять: «Тварини захопили країну [...], закінчені цинічні та аморальні бариги, для яких ми –

бруд і мотлох, біомаса чи гумус. Вплинути на них ми можемо ЛИШЕ ЗАЛІЗОМ І КРОВ'Ю (як вчив великий Бісмарк). Причому кров доведеться проливати і свою, і їхню - на превеликий жаль, інших шляхів порятунку України я не бачу. Час, думаю, скоро настане». Лист прийшов 9 грудня 2015-го, а 14 січня 2016-го Ярослава Олександровича на землі не стало. І немає на те ради, немає стишення болю й печалі. Наше неземне світле воїнство поповнилося на ще один багнет, а горе України на ще одну сльозу.

Нова зустріч з Ярославом Потапенком – це зустріч з книгою «П'ята російсько-українська війна: від Майдану до Східного фронту (підходи, оцінки, інтерпретації)» (2016), написаною, але не виданою автором за життя. Дякую всім, хто долучився до того, що вона побачила світ. Не можна без хвилювання відкривати цю книжку: на першій сторінці присвята «побратимам із Самооборони Майдану, які загинули в бою 18 лютого 2014 року в Маріїнському парку, віддавши свої життя за нашу свободу й національну гідність», а над присвятою – прізвище автора в чорній рамочці, він уже з ними, як тоді, в Маріїнському.

Книга «П'ята російсько-українська війна...» написана на тих же засадах синергетики, що й монографія «Дослідження соматичного буття людини...»: учений досягає наукової повноти і посиленого впливу на читача, завдяки поєднанню енергій роздумів багатьох людей про ті самі події. Він вибрав низку ключових проблем нашої доби і з кожної подав широкий спектр аналітики, оцінок, емоцій. Ці проблеми та їх обговорення зачіпають за живе, адже стосуються кожного («Виступ за право бути людиною»), пов'язують сьогодення з історією («Майдан як Січ і Майдан як віче»), інтригують таємницею («Загадки Майдану»), примушують аналізувати давно знайоме («Ідеологія і практика рашизму») і відкривати нове («Геополітичні контексти російсько-української війни»), а головне, спонукають робити вибір, відповідаючи на питання: «Що насправді відбувається на Донбасі?», «Чому «дивна війна» триває так довго?»

Журналісти, учені, політики, блогери, майданівці, фронтовики висловлюють різноманітні позиції, автор або стоїть осторонь дискусії, або приєднується до неї зі своєю думкою, а читач має міркувати, осмислювати прочитане, зіставляти оцінки, щоб сформувати власну.

Ярослав Олександрович називає цю війну не гібридною, а тотальною, переконуючи нас: ми всі на фронті – бойовому, антикорупційному, інформаційному, культурному... Проти нас – вороги: Росія, як держава-агресор, доморощені корупціонери, крадії, зрадники, «бидлоеліта». «Небесна сотня дивиться на всіх нас з вишніх далей – на них з праведним гнівом, а на нас з любов'ю та надією», – пише автор. Ярослав Потапенко теж з небес дивиться на нас, і від кожного залежить – з гнівом чи з любов'ю та надією.

Одержано 15.09.2016

Оксана Висовень
(Переяслав-Хмельницький),
Юрій Фігурний
(Київ)

ДЕРЖАВОТВОРЧА, НАЦІЄТВОРЧА ТА ЕТНОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАТРІОТА-НАЦІОНАЛІСТА ЯРОСЛАВА ПОТАПЕНКА (1975-2016)

Стаття присвячена науковій, культурній, державотворчій, націєтворчій діяльності Ярослава Олександровича Потапенка (1975-2016). Наукова новизна праці полягає у розробці актуальної тематики, яка ще не була предметом спеціального дослідження, оскільки ці доленосні події для України й українців відбулися лише недавно, тому осмислення етнокультурної, державотворчої, націєтворчої діяльності Я. Потапенка ще не попали у сферу зацікавлень дослідників.

Мета дослідження полягає у тому, що вивчаючи наукову, культурну, державотворчу, націєтворчу діяльність Я. Потапенка (1975-2016), ми намагаємося досягнути як відбувалося становлення особистості вченого та проаналізувати яким чином він зумів активно долучитися до українського державотворення і націєтворення й об'єднати навколо себе свідомих українських патріотів-націоналістів в ім'я реалізації української національної ідеї.

Ключові слова: Ярослав Потапенко, наукова, культурна, державотворча, націєтворча діяльність патріота-націоналіста.